

Dr hab. Urszula Gruca-Miąsik, prof. UR
Instytut Pedagogiki
Kierownik Zakładu Pedagogiki Opiekuńczo-Wychowawczej
Uniwersytet Rzeszowski
<https://orcid.org/0000-0002-3797-8489>

Recenzja
w postępowaniu habilitacyjnym Pani Doktor Emilii Lichtenberg-Kokoszki,
ubiegającej się o stopień naukowy doktora habilitowanego w dziedzinie
nauk o rodzinie, w dyscyplinie nauki o rodzinie

Ocenę przygotowano w odpowiedzi na pismo z dnia 26 VIII 2024 roku przesłane przez dr hab. Dariusza Patera, prof. USKW w Warszawie, sekretarza komisji.

Przedstawiony do oceny komplet dokumentów odpowiada ustawowym wymogom postępowania o nadanie stopnia naukowego doktora habilitowanego, a ocenę całościowego dorobku Kandydatki przygotowano na podstawie Art. 219. Warunki nadania stopnia doktora habilitowanego. Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. 2020, art. 219).

1. Przebieg edukacji i pracy zawodowej

Przebieg pracy zawodowej dr Lichtenberg-Kokoszki potwierdza jej dojrzałość w obszarze naukowym, dydaktycznym i organizacyjnym. Habilitantka jest doktorem nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki, który to stopień został jej nadany Uchwałą Rady Wydziału Historyczno-Pedagogicznego Uniwersytetu Opolskiego w Opolu z dnia 27.09.2007 roku. Promotorem rozprawy doktorskiej pt. *Edukacja zdrowotna rodziców w prenatalnym okresie życia dziecka* był prof. UO dr hab. Marian Kapica, a recenzentami: prof. USz. dr hab. Barbara Kromolicka oraz prof. UO dr hab. Ewa Smak.

Habilitantka od 01 X 1999 r. do dziś pracuje w Uniwersytecie Opolskim, w różnych jej jednostkach (Instytut Nauk Pedagogicznych (Pracownia Pedagogiki Zdrowia w Zakładzie Pedagogiki Ogólnej, Zakład Pedagogiki Ogólnej, Katedra Pedagogiki Specjalnej), Wydział Teologiczny, Instytut Nauk o Rodzinie, Wydział Nauk o Zdrowiu).

Prowadziła również wykłady w innych Wyższych Szkołach: w Opolu (Państwowa Medyczna Wyższa Szkoła Zawodowa w Opolu, Wyższa Szkoła Zarządzania i Administracji w Opolu) oraz Łodzi (Akademia Humanistyczno-Ekonomiczna w Łodzi). Realizowała się również i realizuje jako doświadczony wykładowca w różnych instytucjach edukacyjnych takich np. jak: Dwuletnie

Studium Poradnictwa Rodzinnego w Opolu, Ośrodek Rozwoju Edukacji w Warszawie, Ośrodek Rozwoju Edukacji w Opolu, Regionalny Ośrodek Metodyczno-Edukacyjny Metis w Katowicach, Regionalne Centrum Rozwoju Edukacji w Opolu, Opolskie Centrum Kształcenia, Wojewódzki Ośrodek Metodyczny w Opolu).

2. Ocena osiągnięcia naukowego będącego podstawą postępowania habilitacyjnego

OMÓWIENIE OSIĄGNIĘĆ, O KTÓRYCH MOWA W ART. 219 UST. 1 PKT. 2 USTAWY Z DNIA 20 LIPCA 2018 R. PRAWO O SZKOLNICTWIE WYŻSZYM I NAUCE (Dz. U. z 2021 r. poz. 478 z późniejszymi zmianami)

Wskazane przez p. Panią doktor Emilię Lichtenberg-Kokoszka do oceny najważniejsze osiągnięcia naukowe stanowią potwierdzenie łączenia przez nią posiadanego wykształcenia medycznego (dyplomowana położna) i pedagogicznego (magister pedagogiki). W pracach przekonuje, że rodzicielstwo nie zaczyna się w jakimś dowolnym momencie życia człowieka, czy jak dotychczas uważano, w chwili narodzin dziecka. Rodzice, typowe dla swej roli funkcje podejmują bowiem już od czasu poczęcia potomstwa (lub uświadomienia sobie tego faktu). Istnieją także sugestie, że dzieje się to jeszcze wcześniej – kiedy dziecko zaczyna pojawiać się w życiowych planach i mentalnych wyobrażeniach kobiety oraz mężczyzny, przyjmując wówczas postać fizycznego i psychicznego przygotowania się do przyszłego rodzicielstwa.

Wskazana przez Habilitantkę, jako podstawa wszczęcia postępowania habilitacyjnego, monografia wydana została w dwóch tomach: (1) *Rodzaj porodu a psychospołeczne funkcjonowanie człowieka* (Uniwersytet Opolski, Opole 2020, ss. 180) oraz (2) *Wybrane elementy okresu okołoporodowego a psychospołeczne funkcjonowanie człowieka* (Uniwersytet Opolski, Opole 2022, ss. 232).

Recenzentami pierwszego tomu są dr hab. nauk o zdrowiu Agnieszka Bień (doktor nauk medycznych, doktor habilitowany w dziedzinie nauk o zdrowiu) oraz dr hab., prof. WSB w Opolu, Stanisław Korczyński (doktor habilitowany z zakresu pedagogiki). Recenzentami drugiego tomu są dr hab. prof. KUL Danuta Opozda (doktor habilitowany w zakresie pedagogiki, specjalista w zakresie pedagogiki rodziny) oraz dr hab., prof. UM w Poznaniu, Beata Pięta (doktor habilitowany nauk o zdrowiu). Recenzenci reprezentujący różne dyscypliny naukowe: nauki o zdrowiu, położnictwo, psychologię i pedagogikę, a przede wszystkim ich pozytywne recenzje, stanowią potwierdzenie interdyscyplinarnego charakteru wymienionych publikacji w zakresie obu dziedzin naukowych.

Ocena monografii
Rodzaj porodu a psychospołeczne funkcjonowanie człowieka

Przedłożona publikacja posiada charakter teoretyczno-empiryczny i składa się z trzech części – teoretycznej, założeń metodologicznych oraz analizy badań własnych. Pracę kończą: podsumowanie i wnioski, bibliografia, spis tabel i rycin oraz aneks. Już we wstępie uwidacznia się szeroka wiedza Autorki z zakresu psychologii prenatalnej wskazującej na znaczenie porodu dla rozwoju u ludzi określonych cech charakterologicznych, z godnym uwagi odesłaniem czytelnika do źródeł bibliograficznych z okresu ostatnich 100 lat. Istotna jest tu również wiedza medyczna, ukazująca znaczenie szczegółów związanych z okresem okołoporodowego dla kształtowania ważnych psychospołecznych cech potomstwa.

Część pierwsza, teoretyczna, podzielona została na pięć podrozdziałów. Autorka opisuje w nich biomedyczne i psychospołeczne aspekty okresu okołoporodowego dotyczące czterech rodzajów porodu, w tym porodu fizjologicznego, cięcia cesarskiego, porodu zabiegowego oraz porodu drogami natury w znieczuleniu zewnątrzoponowym a także znaczenie przebiegu porodu dla fizycznego i psychicznego zdrowia potomstwa. Podrozdziały są spójne treściowo, a ich kolejność jest logiczna, choć pierwsze cztery z nich przedstawiają głównie treści medyczne. Omawiając procesy zachodzące podczas porodu fizjologicznego Autorka podkreśla, że uczestnikami porodu są zarówno matka, jak i rodzące się dziecko oraz znaczenie okresu okołoporodowego dla kształtowania prawidłowej więzi między nimi. W publikacji wskazano także na znaczenie okołoporodowego układu hormonalnego jako czynnika predysponującego do rozwoju konkretnych psychospołecznych cech u rodzącego się dziecka. Szeroko scharakteryzowano wskazania do cięcia cesarskiego podkreślając równocześnie różnice między planowanym a nieplanowanym cięciem cesarskim oraz technikami wydobycia dziecka z ciała matki. Przedstawiono poród zabiegowy z użyciem kleszczy lub próżnościągu oraz poród drogami natury w znieczuleniu zewnątrzoponowym. Tak szczegółowe, medyczne omówienie różnych sposobów przyjścia na świat staje się jednak zasadne w kontekście zaplanowanej analizy badań własnych, wskazujących na znaczenie wielu niuansów przebiegu porodu dla rozwoju indywidualnych cech ludzkich. Najcenniejszym z interdyscyplinarnego punktu widzenia jest podrozdział piąty, wyjaśniający w sposób szczegółowy znaczenie okresu okołoporodowego, w tym przebiegu porodu oraz różnych niuansów z nim związanych dla kształtowania zdrowia fizycznego i psychospołecznego jednostki.

Część druga przedstawia strategię badań własnych, w tym przedmiot, cel, problemy i hipotezy badawcze; zmienne i wskaźniki; metody, techniki i narzędzia badawcze; teren, organizację i przebieg badań; sposób opracowania wyników oraz charakterystykę badanej populacji. Przedmiotem badań jest tu

psychospołeczne funkcjonowanie człowieka analizowane w kontekście przebiegu procesu narodzin. Autorka prowadzonych badań świadomie stawia przed sobą zarówno cel poznawczy jak i praktyczny. Choć zatem podkreśla, że główny cel badawczy stanowi próba stwierdzenia, czy istnieje związek między rodzajem porodu a postnatalnym, psychospołecznym funkcjonowaniem człowieka, to jednak wskazuje także na to, że jej celem praktycznym jest także przybliżenie psychospołecznej charakterystyki osób urodzonych w wyniku każdego z rodzajów porodu, pozwalającej na podniesienie poziomu samoświadomości - zrozumienia siebie i swojego funkcjonowania, specyfiki funkcjonowania jednostki przez innych (w tym zwłaszcza rodzinę, partnerów, nauczycieli, współpracowników) oraz przekazanie wiedzy na temat długofalowych, psychospołecznych konsekwencji przebiegu procesu narodzin. Zakłada także, że zdobyta wiedza stanowić będzie podstawę dla szeroko zakrojonej działalności pedagogicznej (1) uświadamiającej przyszłym rodzicom jakie znaczenie dla dalszego rozwoju dziecka ma określona forma porodu, (2) pozwalającej nauczycielom, pedagogom i psychologom na lepsze zrozumienie zasad funkcjonowania ich podopiecznych, (3) inspirującej osoby odpowiedzialne za szeroko rozumiane zdrowie publiczne do ponownego podjęcia dyskusji na temat długotrwałych, medycznych i psychospołecznych konsekwencji przebiegu okresu okołoporodowego.

Założenia badawcze, mające szeroki, interdyscyplinarny (medyczny, psychologiczny i pedagogiczny) charakter, merytorycznie osadzone są, co istotne, w okresie najwcześniejszego rodzicielstwa. Przedłożoną strategię badań własnych uznać należy za spójną i precyzyjnie dookreśloną. Cele szczegółowe pracy autorka przedstawia w logicznej, dopełniającej się kolejności. Wątpliwości nie budzi też posługiwanie się zasadniczymi dla książki sformułowaniami, takimi jak: „rodzaj porodu (narodzin)” oraz „analizowane psychospołeczne cechy”. Sformułowane problemy badawcze oraz odpowiadające im hipotezy, zmienne i wskaźniki w sposób poprawny ukierunkowują analizę zebranych danych empirycznych pozostawiając jednak pewien margines pozwalający na rozpoznanie i interpretację dodatkowych danych, które mogą pojawić się podczas zbierania materiału badawczego w sposób niezamierzony.

W prowadzonych badaniach zastosowano metodę sondażu diagnostycznego oraz technikę ankiety. Przygotowano narzędzie - autorski Kwestionariusz Ankiety do Oceny Wpływu Przebiegu Porodu na Indywidualne Cechy Człowieka (którego poziom rzetelności obliczono przy pomocy wskaźnika α Cronbacha) oraz Skalę Oceny Poziomu Zgodności Zakładanych Cech z Samooceną. Pomimo tego, że w prowadzonych badaniach zastosowano jedynie dwa narzędzia badawcze, to ich bardzo rozbudowany charakter (analiza aż 197 psychospołecznych cech na 7 stopniowej skali) oraz poszerzona Metryczka zapytująca o podstawowe dane socjodemograficzne oraz istotne elementy przebiegu porodu wskazują na przemyślaną i zaplanowaną procedurę

badawczą. Na uznanie zasługuje także fakt, że Habilitantka zebrała bogaty materiał badawczy, gdyż kwestionariusz ankiety wypełniły aż 902 osoby (721 kobiet i 181 mężczyzn), a Skalę Oceny Poziomu Zgodności Zakładanych Cech z Samooceną osób - 401. Wprawdzie liczba badanych mężczyzn jest zdecydowanie niższa od badanych kobiet, jednak biorąc pod uwagę liczbę pytań, uzyskany wynik, to należy uznać za godny uwagi.

Zebrany materiał badawczy został poddany szerokiej analizie statystycznej. Analiza ilościowa i jakościowa została uzupełniona analizą kombinowaną – ilościowo-jakościową. Obliczono średnie arytmetyczne, odchylenia standardowe oraz przedziały ufności. Do wnioskowania zastosowano statystyczne testy parametryczne w zależności od rodzaju skal i charakteru rozkładu zmiennych. Obliczono współczynnik C-Pearsona dla korelacji, które były istotne, zastosowano metodę analizy wariancji ANOVA, a w uzasadnionych przypadkach również test NIR. Wspomnieć należy również o poczynionej przez Autorkę dysertacji uwadze związanej z tym, że choć tego nie planowała, to ostatecznie w prowadzonych analizach statystycznych uwzględniła zmienną pośredniczącą jaką jest płeć badanych, zdecydowanie poszerzając i ubogacając analizę zebranych danych empirycznych. Zabieg ten potwierdza jej odpowiednio wysoką otwartość badawczą.

W sposób prawidłowy autorka przedstawiła też charakterystykę badanej populacji. Wspomnieć należy, że badani mieli od 18 do 70 lat oraz zróżnicowane wykształcenie. Pomimo tego, że badania prowadzono na specjalnie w tym celu przygotowanej stronie internetowej, co mogłoby powodować zastrzeżenia do ich reprezentatywności odnośnie całej populacji, to jednak zgodzić można się z uzasadnieniem samej habilitantki w tej kwestii: *„rozkład badanej populacji ze względu na sposób przyjścia na świat wydaje się być (...) reprezentatywny dla populacji urodzonej na przestrzeni ostatnich siedemdziesięciu lat...”*.

Trzecią część książki konstituuje pięć podrozdziałów. W pierwszych czterech przedstawiono psychospołeczną charakterystykę urodzonych w wyniku nieplanowanego i planowanego cięcia cesarskiego, porodu zabiegowego oraz porodu fizjologicznego, z uwzględnieniem istotnego, jak podkreśla Autorka, podziału na płeć. W trzech przypadkach (poza porodem fizjologicznym) wskazano także na odmienną funkcjonowania kobiet i mężczyzn urodzonych w ramach analizowanego rodzaju porodu. W każdym przypadku analizie poddana została także obecność korelacji oraz istotność statystyczna analizowanych psychospołecznych cech w kontekście rodzaju porodu. Każdy podrozdział zamyka analiza zgodności założeń badawczych z uzyskanymi wynikami oraz samooceną badanych. Prowadzoną narrację uznać należy za spójną i logiczną, a ponadto wzbogaconą adekwatnymi danymi zamieszczonymi w rozbudowanych tabelach. Analiza danych zawiera szczegółowe opisy cech posiadanych przez kobiety i mężczyzn w odniesieniu do sposobu narodzin. Zapis omawianych cech kursywą ułatwia orientację w tekście oraz odnalezienie

ich w tabelach. W zdaniach często pojawiają się dookreślenia sugerujące, że dana cecha pojawia się często, częściej, nieco rzadziej, rzadziej itp., co ułatwia orientację w obszarze częstotliwości jej występowania w danej populacji (całościowej, określonej płci lub płci przeciwnej w zależności od podejmowanej analizy). Czytelnie została też przedstawiona analiza korelacji zawarta w tabelach oraz wypowiedzi tekstowej. Cenne jest i to, że została ona podjęta nie tylko w kontekście całości badanej populacji, ale również w odniesieniu do płci, co pozwoliło na sformułowanie dodatkowych, pożądaných wniosków. Analiza zgodności założeń badawczych z uzyskanymi wynikami nie ograniczyła się jedynie do oceny istotności statystycznej, ale obejmowała również porównanie częstości występowania danej cechy wśród kobiet, mężczyzn oraz w całej populacji. Umieszczenie analizowanych danych w tabelach pozwala na lepsze uchwycenie tego, które z zakładanych cech występują częściej lub rzadziej w badanej populacji, a które są nieobecne lub skrajnie odmienne oraz tego, które z nich są istotne statystycznie. W podrozdziale tym porównano także zgodności założeń badawczych z samooceną badanych, co nie znalazło odzwierciedlenia w jego tytule. Nie wydaje się to być poprawne, skoro porównanie to stanowi zarazem element jednego z założonych celów szczegółowych.

W podrozdziale 3.4. *Poród fizjologiczny*, jak wskazuje sama Habilitantka, „analiza zebranego materiału badawczego nie pozwoliła na stwierdzenie obecności jakichkolwiek cech charakterystycznych dla osób urodzonych drogami natury. Dopiero wyłonienie z kategorii osób urodzonych w wyniku prawidłowo przebiegającego porodu fizjologicznego podgrupy urodzonej siłami i drogami natury bez jakiegokolwiek ingerencji z zewnątrz (wywoływania porodu, stosowania kroplówki naskurczowej, itd.) pozwoliło na stworzenie bardzo krótkiej charakterystyki tej grupy osób”, stwierdzenie obecności licznych korelacji oraz niski poziom zgodność samooceny badanych z zakładaną ich charakterystyką.

Ostatni podrozdział w empirycznej części publikacji – *Analiza wybranych cech*, stanowi istotne domknięcie i uporządkowanie bardzo rozbudowanego materiału empirycznego. Jak podkreśla Autorka, analiza wariancji ANOVA pozwoliła na wyłonienie 35 psychospołecznych cech na których występowanie wpływa przebieg porodu. Pogrupowano je pierwotnie w ramach pięciu kategorii dotyczących szeroko rozumianej „filozofii życia”, relacji interpersonalnych, funkcjonowania w społeczeństwie, predyspozycji edukacyjnych oraz zdrowia w jego bio-, psycho-, społecznym wymiarze, a następnie poddano analizie pod kątem rodzaju porodu. Podrozdział ten jest wydaje się być najbardziej wartościowy w całej pracy. O ile jednak umieszczone tu wykresy podnoszą czytelność danych, to zdecydowanie mniej czytelne są tabele zawierające arkusze wyników testu NIR (Tab. 23-27). Ich przystępność zwiększyłoby wyeksponowanie (np. poprzez użycie tłustego druku), najbardziej istotnych, omawianych w tekście danych.

Książkę wieńczy rzeczowe, przedstawione w punktach i podpunktach podsumowanie wskazujące na pewne korelacje pomiędzy porodem a późniejszym psychospołecznym funkcjonowaniem człowieka. Zdaniem Autorki udało się zrealizować pierwszy (diagnostyczny) cel szczegółowy jakim, było określenie częstości występowania oraz poziomu posiadanych przez człowieka psychospołecznych cech analizowanych w kontekście jego narodzin. Częściowo został zrealizowany drugi i trzeci cel szczegółowy jakim była próba (1) potwierdzenia obecności, a w uzasadnionych przypadkach - poziomu zależności między rodzajem porodu a badanymi cechami oraz (2) ustalenia poziomu zgodności, powstałej na podstawie literatury przedmiotu, indywidualnej charakterystyki osób urodzonych w kontekście rodzaju porodu z uzyskanymi wynikami badań własnych oraz opiniami respondentów (było to konsekwencją zbyt małej liczby respondentów urodzonych w wyniku porodu zabiegowego, oraz porodu drogami natury w znieczuleniu zewnątrzoponowym). Co istotne, potwierdzona została hipoteza główna zakładająca, istnienie związku pomiędzy rodzajem porodu a postnatalnym, psychospołecznym funkcjonowaniem człowieka, uzupełniona ponadto o wpływ istotnej zmiennej jaką jest płeć człowieka. Potwierdzono ponadto, że w zależności od sposobu przyjścia na świat respondenci posiadają konkretne psychospołeczne cechy, odmienne dla każdej z analizowanych grup oraz, że istnieje istotna różnica w występowaniu oraz poziomie poszczególnych cech w zależności od rodzaju porodu, a ponadto można stwierdzić obecność korelacji i istotności statystycznej w ich zakresie.

Praca zawiera także spójne wnioski przybliżające i podsumowujące charakterystykę osób urodzonych w ramach określonego rodzaju porodu; odnoszące się do dotychczasowego poziomu wiedzy; wskazujące na większe znaczenie okresu okołoporodowego dla funkcjonowania mężczyzn niż kobiet; podkreślające znaczenie uzyskanej wiedzy dla samopoznania człowieka oraz interakcji społecznych w tym małżeńsko-rodzinnych, edukacyjnych czy zawodowych. Autorka podkreśla, że „zdobyta wiedza stanowić powinna podstawę dla szeroko zakrojonej działalności pedagogicznej” obejmującej przyszłych rodziców, nauczycieli, pedagogów i psychologów oraz pracowników służby zdrowia, a jej celem powinno być stworzenie odpowiednich standardów postępowania uwzględniających znaczenie okresu okołoporodowego dla kształtowania indywidualnych, psychospołecznych cech ludzkich. Pomimo tego, że podsumowanie i wnioski przedstawione są zasadniczo w sposób prawidłowy, to jednak pozostawiają wyraźny niedosyt. Zasadne byłoby przede wszystkim oddzielne ich przedstawienie oraz poszerzenie opracowanych wniosków, co podniosłoby wartość aplikacyjną publikacji oraz niezwykle pożądanym jej aspekt pedagogiczny.

Warto docenić bibliografię, zawierającą 170 publikacji zwartych oraz artykułów naukowych. Ich wartość podnosi fakt, że autorka sięgnęła do literatury przedmiotu (wskazującej na znaczenie okresu okołoporodowego dla rozwoju określonych psychospołecznych cech ludzkich) z ostatnich 100 lat.

Podkreślić należy uwzględnienie przez Autorkę licznych publikacji w języku obcym – angielskim, niemieckim, czeskim, a także, choć w pojedynczych przypadkach, w języku włoskim czy szwedzkim. Dobór źródeł jest przemyślany i uwzględnia wiedzę medyczną (położnictwo, endokrynologia, epigenetyka, zdrowie), psychologiczną (w tym zwłaszcza z zakresu psychologii prenatalnej i perinatalnej czy terapii psychologicznej) oraz pedagogiczną (głównie metodologię badań). Wiodącymi wśród wykorzystanych źródeł pozycjami są publikacje naukowe, choć można tu znaleźć również poradniki (dla rodziców oczekujących na narodziny dziecka czy osób próbujących sobie poradzić z traumą okołoporodową), opracowane jednak przez cenionych specjalistów w danej dziedzinie (Verny, Janov).

Publikacja zawiera 27 tabel i 16 rycin, które zostały przedstawione w formie wykresów słupkowych, liniowych, kołowych, ułatwiających odczytywanie wizualizowanych treści. Większość tabel i wykresów posiada też rozbudowaną legendę.

Istotnym elementem publikacji jest umieszczenie w Aneksie autorskiego Kwestionariusza Ankiety do Oceny Wpływu Przebiegu Porodu na Indywidualne Cechy Człowieka. Pozwala on na zapoznanie się ze 197 cechami analizowanymi w trakcie prowadzonych badań. Dyskutować można z Autorką, jeśli chodzi użycie adekwatnych narzędzi badawczych. Można bowiem zastanawiać się nad tym, czy nie byłoby czymś zasadnym stworzenie kilku oddzielnych narzędzi badawczych analizujących np. szeroko rozumianą „filozofię życia”, relacje interpersonalne, funkcjonowanie w społeczeństwie, predyspozycje edukacyjne czy zdrowie w jego bio-,psycho, a wreszcie społecznym wymiarze. Byłoby to zasadne tym bardziej, iż podział ten zastosowano w podrozdziale 3.5. *Analiza wybranych cech*. Zabieg ten mógłby też jednak implikować zaburzeniem procesu zbierania danych empirycznych, zmniejszając w konsekwencji liczbę w pełni wypełnionych kompletów ankiet. Wyższość przygotowania kilku ankiet nad jedną, bardziej rozbudowaną, pozostaje więc dosyć dyskusyjna.

Ocena monografii

Wybrane elementy okresu okołoporodowego a psychospołeczne funkcjonowanie człowieka

Charakter teoretyczno-empiryczny, podobnie jak poprzednia, posiada również druga z omawianych monografii. Składa się ona z trzech części – teoretycznej, założeń metodologicznych oraz analizy badań własnych, a wieńczą ją: podsumowanie, wnioski, bibliografia oraz spis tabel i rycin.

Już we *Wstępie* Autorka publikacji zaznacza, że stanowi ona „kontynuację i uzupełnienie opracowania badań własnych przedstawionych w książce pt. *Rodzaj porodu a psychospołeczne funkcjonowanie człowieka*” (s. 11), a „przedstawione w niniejszym tomie <wybrane elementy okresu okołoporodowego> dopełniają wcześniej przedstawione treści i stanowią wraz z

nimi spójną całość wskazującą na to, że nie tylko <spóśób przyjścia na świat>, ale również wiele drobnych niuansów z okresu okołoporodowego (w tym zwłaszcza ilość sytuacji niekorzystnych) może mieć wpływ na rozwój określonych cech” (s.11-12).

W pierwszej, teoretycznej części monografii, autorka przybliżyła wybrane czynniki wpływające na przebieg porodu oraz stan noworodka pogrupowane i szeroko omówione w siedmiu podrozdziałach. Analizując termin porodu wskazano na znaczenie narodzin przed i po terminie. Omawiając czas trwania porodu wskazano na czynniki go determinujące. Precyzyjnie scharakteryzowano poród przedłużony i nagły. Wśród nieprawidłowości położenia i ułożenia płodu podczas porodu wymieniono pozycję poprzeczną i miednicową oraz nieprawidłowe ułożenia i ustawienia główki płodu, podkreślając równocześnie, że 97% dzieci przychodzi na świat w prawidłowej pozycji ciała. Bardzo szczegółowo omówiono opętlenie pępowiną, podkreślając, że nie każde z nich jest niebezpieczne dla płodu i noworodka. Krótko omówiono obecność błon płodowych i bardzo precyzyjnie – urodzeniową masę ciała podkreślając znaczenie określenia stosunku masy ciała do wieku ciążowego. Precyzyjnie omówiono znaczenie hipotrofii oraz makrosomii. Wskazano na znaczenie uzyskanej przez noworodka punktacji w skali Apgar w pierwszej, piątej i dziesiątej minucie życia. W każdym podrozdziale wskazano na przyczyny zaistniałej sytuacji a także na jej konsekwencje dla stanu zdrowia oraz dalszego, postnatalnego rozwoju człowieka. Ostatni podrozdział: *1.8. Trauma narodzin* przedstawia pojęcie traumy i reakcji potraumatycznej, teorię rekapitulacji, pamięci wydarzeń traumatycznych – również tych okołoporodowych oraz przybliżyła szczegółowe charakterystyki osób urodzonych w wyniku porodu przedwczesnego i po terminie, indukcji i powstrzymywania porodu, szybkich narodzin, w nieprawidłowej pozycji ciała, opętlaniu pępowiną, z błonami płodowymi, wysoką urodzeniową masę ciała. Wskazuje na znaczenie urazów okołoporodowych. Co istotne, Autorka wspomniała także o zmianach pozytywnych, które mogą być indukowane trudnymi wydarzeniami oraz możliwościach i konsekwencjach wczesnej terapii traumy okołoporodowej.

Rozdział ten potwierdza szeroką wiedzę Autorki z zakresu położnictwa oraz psychologii prenatalnej. Umiejętnie wychwyciła ona przede wszystkim te elementy okresu okołoporodowego, które mogą mieć znaczenie dla kształtowania psychospołecznych cech człowieka. Trudno jednak uniknąć konstatacji, że wymienione w podrozdziałach 1.1. – 1.7. elementy okresu okołoporodowego nie pokrywają się w pełni z umieszczonymi w podrozdziale 1.8. szczegółowymi charakterystykami osób urodzonych w ramach określonego rodzaju porodu.

Druga – metodologiczna część, przedstawia strategię badań własnych, w tym przedmiot i cel badań, problemy i hipotezy badawcze, zmienne i wskaźniki, metody, techniki i narzędzia badawcze, teren, organizację i przebieg badań, sposób opracowania wyników oraz charakterystykę badanej populacji.

Przedmiotem badań podejmowanym w ramach niniejszej publikacji jest psychospołeczne funkcjonowanie człowieka analizowane w kontekście wybranych, istotnych elementów okresu okołoporodowego. Paralelnie do poprzednio omawianej publikacji i tutaj Habilitantka stawia przed sobą cel poznawczy i praktyczny, a przedstawiona przez nią strategia badań własnych jest spójna i dobrze dopracowana. Przedstawione cele szczegółowe, problemy badawcze oraz odpowiadające im hipotezy ukazane są w logicznej, dopełniającej się kolejności. Zmienne i wskaźniki dotyczące wybranych elementów okresu okołoporodowego przedstawione zostały w tabeli, co zwiększyło ich czytelność. Podrozdziały: 2.4. *Metody, techniki, narzędzia badawcze oraz teren, organizacja i przebieg badań*, a także 2.5. *Sposób opracowania wyników i analizy statystyczne* są kompatybilne z „bliźniaczymi” podrozdziałami znajdującymi się w pierwszym tomie. Rozdział metodologiczny zamyka szeroko omówiona charakterystyka badanej populacji.

Podkreślić należy, że strategia prowadzonych przez Habilitantkę badań osadzona jest w nurcie metodologii pedagogicznej, eksplorowanymi dziedzinami zaś medycyna (położnictwo) i psychologia (prenatalna i perinatalna). Zabiegu ten pozwala uznać, że prowadzone badania posiadają interdyscyplinarny charakter, ubogacając wiedzę (oraz metodologię) nie tylko z zakresu wspomnianych dziedzin, ale również, co szczególnie istotne, z zakresu Nauk o rodzinie, wpisując się w szerokie, ale zarazem holistyczne i interdyscyplinarne ujęcie badań nad małżeństwem i rodziną.

Trzecia, empiryczna część stanowi próbę przybliżenia znaczenia wybranych (istotnych dla przebiegu porodu i stanu noworodka) czynników dla rozwoju indywidualnych cechy ludzkich. Zebrany materiał badawczy uporządkowano tematycznie i merytorycznie, kwalifikując go do jednej z trzech grup: (1) istotne elementy okresu okołoporodowego, (2) ingerencje w przebieg porodu i (3) wybrane elementy neonatologiczne. W pierwszym bloku znalazły się: nieprawidłowy czas trwania (w tym porodu poród przedłużający się oraz poród szybki), nieprawidłowe położenie płodu lub jego części przodującej, opętlenie pępowiną oraz obecność błon płodowych. W drugim - wywoływanie i powstrzymywanie porodu oraz zagrożenie życia matki i/lub dziecka. Do elementów istotnych - wskazujących, bądź wpływających na stan noworodka zaliczono niską i wysoką urodzeniową masę ciała, ciężki i średni stan noworodka oceniany wg skali Apgar, narodziny przed terminem porodu oraz poród mnogi. Niemniej, jak sama Habilitantka wielokrotnie podkreśla, z powodu tego, że niektóre elementy okresu okołoporodowego występują stosunkowo rzadko, do wyciąganych w ich kontekście wniosków należy podejść z dużą ostrożnością.

Poszczególne podrozdziały rozdziału empirycznego zawierają zazwyczaj ogólną charakterystykę osób urodzonych w ramach określonego rodzaju porodu uzupełnioną o dane uzależnione od posiadanej przez respondentów płci (w tym porównanie wyników uzyskanych przez kobiety i mężczyzn), analizę istotności

statystycznej oraz ocenę zgodności założeń badawczych z uzyskanymi wynikami i samooceną badanych (przy czym ten ostatni element ponownie nie został odpowiednio dookreślony w tytule). Wywody te są spójne, logiczne, wzbogacone rozbudowanymi, niejednokrotnie wielostronicowymi tabelami.

W przypadku najbardziej wartościowego podrozdziału 3.5. *Analiza wybranych cech*, podobnie jak w poprzedniej publikacji, mówić można o swego rodzaju domknięciu i uporządkowaniu nad wyraz rozbudowanego materiału empirycznego. Jak podkreśla Autorka, analiza wariancji ANOVA pozwoliła na wyłonienie 25 psychospołecznych cech na których występowanie wpływają określone elementy okresu okołoporodowego. Zostały one zakwalifikowane do jednej z czterech kategorii dotyczących szeroko rozumianej „filozofii życia”, samooceny, relacji interpersonalnych oraz predyspozycji edukacyjnych. Wysoko należy także ocenić fragment poświęcony analizie znaczenia liczby nieprawidłowości okresu okołoporodowego dla rozwoju konkretnych psychospołecznych cech badanych. Nie prowadzono bowiem dotychczas badań wskazujących na znaczenie owej liczby zaburzeń, ani na polu nauk medycznych, ani też psychologicznych. Zastrzeżeń nie budzą też prawidłowo skonstruowane wykresy oraz tabele (zawierające arkusze wyników testu NIR).

Publikację kończą rzeczowe, przedstawione w punktach i podpunktach podsumowanie oraz wnioski wskazujące na pewne korelacje pomiędzy wybranymi elementami okresu okołoporodowego a późniejszym psychospołecznym funkcjonowaniem człowieka. Jak twierdzi Habilitantka, ze względu na bogaty materiał badawczy, dążąc do uzyskania przejrzystości wypowiedzi uszeregowano go tematycznie i merytorycznie zgodnie z założonymi celami badawczymi. Uzyskane wyniki podsumowano w sposób czytelny i przejrzysty w czterech punktach i licznych podpunktach. I w tym przypadku potwierdzona została (oraz uzupełniona o wpływ zmiennej pośredniczącej jaką jest płeć respondentów) hipoteza główna zakładająca istnienie związku pomiędzy wybranymi elementami okresu okołoporodowego a postnatalnym, psychospołecznym funkcjonowaniem człowieka. Potwierdzenie uzyskały także trzy z czterech zakładanych hipotez. W najmniejszym stopniu potwierdzona została hipoteza zakładająca potwierdzenie co najmniej połowy z założonych (opracowanych na podstawie literatury przedmiotu) cech charakteryzujących respondentów w kontekście wybranych elementów okresu okołoporodowego. O ile przedstawione wnioski uznać można za merytorycznie poprawne oraz spójne, to powinny one być jednak zdecydowanie bardziej rozbudowane. Tę samą konstatację poczynić należy również w odniesieniu do zarysowanych tylko wskazań pedagogicznych. Szersze ich opracowanie bez wątplenia podniosłoby wartość całej pracy.

Bibliografia zawiera 210 publikacji zwartych oraz artykułów naukowych, z czego ponad połowa jest w języku angielskim (nieliczne w języku czeskim lub niemieckim). Dobór literatury przedmiotu jest bogaty i zróżnicowany, uwzględniający głównie wiedzę medyczną i psychologiczną (pedagogiczną

głównie w zakresie metodologii badań). Dominują wśród wymienionych źródeł publikacje naukowe, choć i w przypadku tej omawianej publikacji pojawiają się, choć nieliczne, publikacje popularno-naukowe. Opracowane są one jednak przez specjalistów z danej dziedziny (dla rodziców oczekujących na narodziny dziecka czy osób próbujących sobie poradzić z traumą okołoporodową).

Prawidłowo zostały opracowane ryciny i tabele, a ich nazwy są adekwatne do przedstawianych treści. Publikacja zawiera zdecydowanie więcej tabel (57) niż rycin (14) przedstawianych w formie wykresów słupkowych, liniowych czy kołowych, ułatwiających odczytywanie wizualizowanych treści. Większość tabel i wykresów posiada rozbudowaną legendę.

Konkludując, obie publikacje - *Rodzaj porodu a psychospołeczne funkcjonowanie człowieka* (Uniwersytet Opolski, Opole 2020) oraz *Wybrane elementy okresu okołoporodowego a psychospołeczne funkcjonowanie człowieka* (Uniwersytet Opolski, Opole 2022), odznaczają się wysokim poziomem wiedzy merytorycznej oraz metodologicznej. Habilitantka umiejętnie łączy wiedzę medyczną i psychologiczną, a uzyskane wyniki badań dają także podstawę dla podjęcia szeroko zakrojonych działań pedagogicznych. Prezentuje też adekwatny dla tego typu publikacji naukowych warsztat badawczy, odznaczając się zarazem otwartością na problemy pojawiające się w trakcie realizacji swoich naukowych zamierzeń. Zamieszczone w obu publikacjach wywody są spójne i logiczne, naukowo zasadne, przyczyniając się do poszerzenia wiedzy z kilku obszarów: z zakresu nauk medycznych, psychologicznych, pedagogicznych, ale i zakresu nauk o rodzinie, dotycząc najwcześniejszego rodzicielstwa – w tym roli i odpowiedzialności rodziców za kształtowanie przyszłości ich potomstwa. Pomimo pewnych niedociągnięć, i mniej dopracowanych fragmentów, wspomniana publikacja zasługuje na uznanie, zwłaszcza, że dotychczas nie prowadzono badań na taką skalę (902 respondentów) i z uwzględnieniem różnych typów porodu. Nielicznych też badaczy interesował poród fizjologiczny i jego psychospołeczne konsekwencje. Przedstawione do oceny publikacje posiadają odniesienie do prowadzenia podobnych badań w ramach różnych dziedzin i dyscyplin naukowych, poszerzając tym samym interdyscyplinarne ujęcie dotyczące najwcześniejszego i odpowiedzialnego rodzicielstwa.

3. Ocena aktywności naukowo-badawczej

Jeśli chodzi o aktywność naukowo-badawczą Pani Doktor do czasu uzyskania stopnia naukowego doktora, to była cenna m. in.: autorstwo 8. rozdziałów w pracach zwartych, 5. artykułów, czy też czynny udział w 11 krajowych lub międzynarodowych konferencjach naukowych oraz w 1 zespole badawczym.

Jeśli chodzi o dorobek naukowy po uzyskaniu stopnia naukowego doktora, to wydaje się, że uprawnia on Składającą wniosek do ubiegania się o awans naukowy. Działalność publikacyjna obejmuje bowiem: 4 monografie,

skrypt dydaktyczny, współredakcję 9 monografii naukowych, 29 rozdziałów w pracach zwartych oraz 10 artykułów w czasopismach naukowych, co pokazuje progres w pracach Habilitantki.

Godna docenienia jest aktywność Habilitantki w obszarze konferencji, wykładów, czy szkoleń. Czynny udział w 31 konferencjach krajowych, czynny udział w 5 wybranych do oceny konferencjach zagranicznych oraz czynny udział w 10 szkoleniach. Docenić należy też współorganizację 5 konferencji naukowych o zasięgu krajowym i międzynarodowym. Istotne jest także udział w grantach i zespołach badawczych, zarówno ministerialnych, jak i samorządowych. Docenić można też aktywność Habilitantki, jako pomysłodawczynie, kierownika, koordynatora lub członka krajowych i międzynarodowych zespołów badawczych. Istotne jest autorstwo 4 ekspertyz wykonanych na zamówienie instytucji publicznych, udział w 3 zespołach eksperckich powołanych przez władze samorządowe, jednego oceniającego wnioski zgłoszone na konkurs rządowy oraz jednego powołanego przez Centrum Rozwoju Edukacji. Pani Doktor jest również recenzentem 9 tekstów w czasopismach krajowych i 2 w czasopismach o zasięgu międzynarodowym, członkiem 6 zespołów konkursowych, dwukrotnym członkiem jury olimpiad naukowych, a wreszcie konsultantem merytorycznym książki oraz 3 rozdziałów w monografiach tłumaczonych z języka obcego na język polski.

Wysoką aktywność w obszarze naukowym i dydaktycznym potwierdzając staże i pobyty naukowo-dydaktyczne Habilitantki w innych jednostkach naukowych oraz placówkach sektora społeczno-gospodarczego.

W ramach aktywności naukowo-badawczej doktorantki, jak sama deklaruje, wyróżnić można trzy główne bloki tematyczne: prenatalny okres życia człowieka; najwcześniejsze rodzicielstwo oraz okres okołoporodowy, narodziny dziecka.

Współczesna wiedza naukowa z zakresu medycyny, psychologii i pedagogiki prenatalnej i perinatalnej nie pozostawia wątpliwości co do tego, że już w łonie matki kształtowane są fundamenty naszego zdrowia fizycznego, psychicznego i społecznego. Badania prowadzone przez Habilitantkę w obszarze prenatalnego okresu życia człowieka, prowadzone są z szerokiej perspektywy Nauk o rodzinie i wydają się zasługiwać na uznanie. Autorka do oceny w tym obszarze badań przedstawiła następujące publikacje: *Rzeźbienie mózgu*, [w:] W. Sikorski (red.), *Neuroedukacja. Jak wykorzystać potencjał mózgu w procesie uczenia się*, Dobra Literatura, Słupsk 2015, s. 21-44; *Niezwykły świat poczętego dziecka. Rozważania zainspirowane baśnią "Cesta do světa" (Droga na świat) Jaroslava Vlčka*, [w:] M. Wojtal, M. Zimnowoda, D. Żurawicka (red.), *Wybrane aspekty opieki pielęgniarskiej i położniczej w różnych specjalnościach medycyny*. T.5, Państwowa Medyczna Wyższa Szkoła Zawodowa w Opolu, Opole 2017, s. 11-20; *Prenatalny okres życia człowieka*, „Ateneum Kapłańskie” vol.174, , nr 1-2/2020, s. 25-38.

Teksty te, zarówno ze strony merytorycznej, metodologicznej, jak i pragmatycznej zasługują na uwagę, gdyż poruszając istotne, nie w pełni jeszcze wyeksplorowane kwestie z perspektywy prenatalnego okresu życia człowieka. Należy przy tym zwrócić uwagę na to, że podjęła ona także działania upowszechniające tę wiedzę, zarówno w środowisku akademickim jak i zawodowym. Zwłaszcza transfer wiedzy w tzw. otocznie społecznej uczelni jest istotny, gdyż niejednokrotnie w tym obszarze pojawiają się w świecie naukowym limity.

Dzięki korelacji badań naukowych dotyczących prenatalnego okresu życia dziecka i najwcześniejszego rodzicielstwa z działaniami je promującymi, jak np. konferencje naukowe, autorka poszerzyła swój dorobek naukowy w obszarze redakcji kilku książek będących efektem tych eventów, a odnoszących się do prenatalnego okresu życia człowieka.

Za adekwatne dla naukowca ubiegającego się o stopień doktora habilitowanego uznać należy czynne uczestnictwo aspirantki do tego awansu w krajowych, międzynarodowych i zagranicznych konferencjach naukowych i szkoleniowych (6).

Uwagę zwraca również korelowanie przez panią doktor współpracy Instytutu Nauk Pedagogicznych i Instytutu Nauk o Rodzinie Uniwersytetu Opolskiego w latach 2008-2009 w ramach interdyscyplinarnego naukowego badania zespołowego pt.: *Dialog rodziców z dzieckiem w okresie prenatalnym*, podkreślające aktywność, odrębność, samostereowalność i indywidualność poczętego dziecka.

Dopełnieniem aktywności naukowo-badawczej p. doktor w tym obszarze badań pozostaje analiza wpływu najwcześniejszego okresu życia dziecka dla jego postnatalnego funkcjonowania w rodzinie zastępczej. Temat ten, jako prawie nieobecny w polskiej literaturze przyczynił się do duże zainteresowania wynikami tych badań, zamieszczonymi w kilku publikacjach (5).

Godnym uwagi elementem szerokiego propagowania uzyskanej przez p. doktor w tym zakresie wiedzy jest przygotowanie 2 publikacji naukowych, dostępnych bez ograniczeń w sieci.

Jeśli chodzi o drugi nurt badań P. doktor - Najwcześniejsze rodzicielstwo - ściśle skorelowany jest on z pierwszym, stanowiąc rodzaj jego kontynuacji. W tym obszarze zostały przedstawione do oceny trzy publikacje: *Ciąża zagadnieniem biomedycznym i psychopedagogicznym*, Impuls, Kraków 2008, (wznowienie 2013 r.) ss. 122; *Rodzina i rodzicielstwo w dobie przemian. W szponach skrajności*, [w:] P. Landwójtowicz (red.), *Matrimonio et familiae. Z problematyki małżeństwa i rodziny*, Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego, Opole 2016, s. 263-276; *Dwurodzicielstwo: ojcostwo uczestniczące*, „Ateneum Kapłańskie” vol.176, nr 3 (673)/2021, s. 438-449.

Publikacje te, wybrane z 24 o tej tematyce, autorstwa Emilii Lichtenberg-Kokoszki, wpisują się w podejście zindywidualizowane i holistyczne, a zarazem interdyscyplinarne na człowieka, rodzinę i najwcześniejsze rodzicielstwo. Wraz

z tym, jak poszerza się wiedza o prenatalnym rozwoju człowieka i kompetencjach poczętego dziecka, również dzięki wcześniej analizowanym badaniom p. doktor, pojawia się przestrzeń do mówienia o najwcześniejszym rodzicielstwie. W powyższych publikacjach autorka wykazała, że już w momencie poczęcia dziecka widzieć można etap najwcześniejszego rodzicielstwa, a kobieta i mężczyzna już w tym okresie nie są przyszłymi, ale aktywnymi rodzicami. Dopełnieniem tych badań jest tekst o najwcześniejszym ojcostwie do podręcznika z zakresu pedagogiki rodziny: *Ojcostwo od poczęcia*, [w:] M. Marczewski, R. Gawrych, D. Opozda, T. Sakowicz, P. Skrzydlewski (red.), *Pedagogika rodziny. Podejście systemowe*. Tom 3. *Wychowanie do rodziny*. Wyższa Szkoła Społeczno-Ekonomiczna w Gdańsku, Gdańsk 2018, s. 693-704.

Najwcześniejsze rodzicielstwo jest też tematem współorganizowanej przez p. doktor konferencji naukowej, które efektem stała się książka: Lichtenberg-Kokoszka, E. Janiuk, J. Dzierżanowski (red.), *Ciąża czy stan błogosławiony? Zagadnienie interdyscyplinarne*, Impuls, Kraków 2011, ss. 144.

Zagadnienia związanym z badaniami z tego obszaru doktor podejmowała także podczas 5 wskazanych przez siebie konferencji naukowych i szkoleniowych, gdzie podjęła tak ważne kwestie, jak m. in.: *Rodzicielstwo od poczęcia. Potrzeba nowego paradygmatu prokreacji i promocji nowych postaw społecznych; Dziecko darem i zadaniem. Potrzeba podniesienia świadomości społecznej oraz kształtowania właściwych postaw w zakresie najwcześniejszego rodzicielstwa*.

Faktorem podsumowującym tego rodzaju działalność publikacyjną Pani Doktor było przygotowanie skryptu dydaktycznego poruszającego temat rozwoju poczętego dziecka, możliwości jego wspierania i prowadzenia dialogu z nim, kształtowania w tym czasie tożsamości płciowej oraz najwcześniejszego rodzicielstwa. Skrypt ten: *Zanim się urodziłem. Rozwój człowieka w prenatalnym okresie życia – zagadnienia wybrane*, Impuls, Kraków 2014, ss. 68 (wydanie drugie, rozszerzone, Impuls, Kraków 2022 r., ss. 104), stanowiący m. in. materiał szkoleniowy dla nauczycieli stał się, dzięki swej przystępnej formie, popularny, gdyż wydany został w znacznej liczbie, bo aż 5500 egzemplarzy. Istotny wpływ na popularność tej publikacji miało promowanie paradygmatu uwzględniającego interdyscyplinarne podejście do kształtującej się rodziny, łączące wiedzę z pedagogiki, psychologii i medycyny prenatalnej i perinatalnej.

Najwcześniejsze rodzicielstwo to odpowiedzialne rodzicielstwo. W optymalnych warunkach rodzice dbają o jak najszybsze i jak najlepsze stworzenie warunków wspierających rozwój poczętego dziecka, niemniej niejednokrotnie z powodu braku odpowiedniej wiedzy, pierwsze, wewnątrzmaciczne środowisko życia wywiera niekorzystny, długofalowy wpływ na życie dziecka. Ponieważ powstałe w okresie prenatalnym deficyty rozwojowe utrzymują się najczęściej przez całe życie człowieka, wiele uwagi poświęcono nieprawidłowościom mogącym zaburzyć prawidłowy rozwój

poczętego dziecka, w tym zwłaszcza mało znanym: zaniedbaniu prenatalnemu oraz Płodowemu Zespołowi Alkoholowemu. Wymienić w tym kontekście można m.in. następujące publikacje naukowe: E. Lichtenberg-Kokoszka, T. Gwoździwicz, *Wsparcie rodziny z doświadczeniem zaniedbania jako jednej z form przemocy prenatalnej*, „Teologia i Moralność” Tom 18, nr 2(34)/2023, s. 97-110, ISSN 1898-2964; E. Lichtenberg-Kokoszka, *Wpływ alkoholu spożywanego przez przyszłych i obecnych rodziców na zdrowie kolejnych pokoleń*, [w:] D. Żurawicka, M. Zimnowoda, R. Widziak (red.), *Wybrane aspekty opieki pielęgniarstwa i położniczej w różnych specjalnościach medycznych*. T. 4, Państwowa Medyczna Wyższa Szkoła Zawodowa w Opolu, Opole 2016, s. 21- 28; E. Lichtenberg-Kokoszka, *Znaczenie badań nad FASD – podsumowanie i wnioski*, [w:] E. Lichtenberg-Kokoszka (red.), *Płodowy Zespół Alkoholowy. Zagadnienia interdyscyplinarne*, Uniwersytet Opolski, Opole 2022, s.119-127.

Temat ten, Habilitantka podejmowała także na konferencjach naukowych i szkoleniowych: *Wpływ alkoholu spożywanego przez przyszłych i obecnych rodziców na zdrowie kolejnych pokoleń*, XI Ogólnopolskie Sympozjum Naukowo-Szkoleniowe, „Wybrane aspekty leczenia i opieki pielęgniarstwa nad chorymi w różnych specjalnościach medycyny”, Państwowa Medyczna Wyższa Szkoła Zawodowa w Opolu. Opole, 3.06.2016 r.; *Alkohol a prokreacja*, Konferencja naukowo-dydaktyczna „Świat bez FASD”, Opole 11.10.2018 r..

Zagadnieniu temu poświęcony był także grant: *Płodowy Zespół Alkoholowy (FAS) - zagadnienie interdyscyplinarne*, realizowany w latach 2021 – 2022, w ramach projektu finansowanego przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego; Studenckie koła naukowe tworzą innowacje, którego efektem było szerokie propagowanie wiedzy na ten temat oraz przygotowanie monografii: E. Lichtenberg-Kokoszka (red.), *Płodowy Zespół Alkoholowy. Zagadnienia interdyscyplinarne*, Uniwersytet Opolski, Opole 2022, ss. 127.

Podejmowane działania miały na celu podkreślenie, że zaniedbanie pojawiające się w rodzinie, a dotyczące dziecka w prenatalnym okresie życia może mieć różne podłoże, występować na wielu płaszczyznach, przybierać różnorodną formę. Przy czym najczęstszym jego powodem jest brak wiedzy i kompetencji rodziców oraz brak akceptacji ciąży i poczętego dziecka.

Według Autorki, najwcześniejsze rodzicielstwo, to także sytuacje trudne, takie jak strata dziecka w okresie prenatalnym. Przy czym podkreślić należy, że przygotowane na ten temat publikacje i wystąpienia wskazują na znaczenie najwcześniejszego, aktywnego rodzicielstwa oraz kształtowania więzi z poczętym dzieckiem dla przeżywania wspomnianej straty dziecka. Wskazać można publikację Habilitantki: *Psychospołeczne następstwa poronienia. W kierunku holistycznego wsparcia osieroconych rodzin*, [w:] P. Guzdek, A. Pryba (red.) *Odeszły, aby żyć wiecznie... Pogrzeb dziecka poronionego w dyscyplinie pastoralnej wybranych denominacji chrześcijańskich*, Pallotinum, Poznań 2023, s. 147-178.

Niezwykle istotny temat straty prokreacyjnej Habilitantka podjęła także podczas stażu naukowo-dydaktycznego odbywanego w Centrum Aksjologii Nowych Technologii i Przemian Społecznych Wydziału Teologicznego Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, realizowanego w terminie 22.05.2023 – 22.12.2023, gdzie m. in. wygłosiła referat na temat *kryzysu prokreacyjnego w rodzinie*.

Podjęmowane przez Habilitantkę działania miały na celu podkreślenie, że rodzice poczętego dziecka przeżywają realną stratę, której towarzyszą konkretne cierpienie w wymiarze fizycznym, psychicznym, społecznym i duchowym; że wymagają oni szerokiego, holistycznego wsparcia. Zatem strata prokreacyjna wymaga integracji wiedzy medycznej, psychologicznej, pedagogicznej i teologicznej, a zatem winna znaleźć się w centrum zainteresowania nauk o rodzinie. Brak uwzględnienia owej interdyscyplinarności zagadnienia powoduje bowiem, że pogrążeni w żałobie rodzice doświadczają mogą kolejnych traum wynikających z niewłaściwej, nazbyt zawężonej czy zmedykalizowanej opieki.

W kolejnym nurcie badań autorka podejmuje niezwykle ważną kwestię rozdzielenia porodu od narodzin. Poród, analizowany zwykle z perspektywy kobiety, czy też jej partnera, w sytuacji porodu rodzinnego, a także działań podejmowanych przez pracowników służby zdrowia interesował w pierwszym rzędzie przedstawicieli nauk medycznych, incydentalnie zaś tylko psychologów i pedagogów (depresja poporodowa, szkoła rodzenia). Narodziny zaś miało odnosić się do samego dziecka, warunków w jakich przyszło na świat oraz tego, w jaki sposób wpływają one na dalsze postnatalne jego funkcjonowanie. Narodziny tymczasem, co słusznie próbuje pokazywać doktor, odbywają się w rodzinie i są z nią zupełnie bezpośrednio związane. Słusznie też koncentruje się ona na pokazaniu, że rodzicielstwo, a więc i sama rodzina, swój początek odnotowuje w chwili poczęcia dziecka, a poród i narodziny posiadają status wydarzenia rodzinnego, wpływając na zdrowie i dobrostan każdego członka rodziny, czy też szerzej społeczeństwa. W swoich badaniach w obszarze porodu badaczka formułuje ważne wnioski: w związku z tym, że wciąż wiele trudności sprawia pogodzenie standardów medycznych z oczekiwaniami i potrzebami małżonków, to niezbędna jest zmiana mentalności, która przeniesie akcent z porodu, jako wydarzenia medycznego, na poród – jako wydarzenie rodzinne. Do zaistnienia wzmiankowanej zmiany mentalności niezbędne jest również zaangażowanie świata nauki, który małżeństwo i rodzina uczyni interdyscyplinarnym i wymagającym holistycznego podejścia tematem.

W tym obszarze badawczym p. doktor poddała ocenie następujące swoje publikacje naukowe: *Biomedyczne aspekty porodu. Elementy wybrane*, [w:] E. Lichtenberg-Kokoszka, E. Janiuk, ks. J. Dzierżanowski (red.), *Optymalizacja porodu – zagadnienie interdyscyplinarne*, Impuls, Kraków 2008, s. 29-40; E. Lichtenberg-Kokoszka, E. Janiuk, ks. J. Dzierżanowski (red.), *Optymalizacja*

porodu – zagadnienie interdyscyplinarne, Impuls, Kraków 2008 (wznowienie – 2013 r.) ss. 131.

Za szczególnie cenną uznać można monografię poruszającą zagadnienie optymalizacji porodu z interdyscyplinarnej perspektywy: E. Lichtenberg-Kokoszka, *Humanistyczny wymiar opieki okołoporodowej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2016, ss. 198, w której, poruszając zagadnienia związane z okresem porodu, warunkami sprzyjającymi i utrudniającymi jego przebieg, ukazała psychospołeczne potrzeby kobiety rodzącej oraz osób bliskich, pozwalające na rozwijanie adekwatnych programów psychoprofilaktycznego przygotowania do porodu oraz na podniesienie kompetencji personelu medycznego. Uzyskane przez nią wyniki badań, co warto podkreślić, stały się podstawą do stworzenia Programu Indywidualizacji Opieki Okołoporodowej, realizowanego (w latach 2014 – 2015) we współpracy z Samorządem Województwa Opolskiego, a następnie w ramach trzech grantów dotyczących *„Poprawy dostępu do wysokiej jakości usług zdrowotnych i społecznych w zakresie kompleksowej opieki nad matką i dzieckiem na obszarze północnym środkowym i południowym województwa opolskiego”* finansowanych ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Opolskiego 2014-2020. Z programem tym związane były, co istotne, szkolenia, czy też cykle szkoleń podnoszące poziom kwalifikacji personelu medycznego. Program Indywidualizacji Opieki Okołoporodowej został też doceniony przez szerokie kręgi społeczne, media oraz specjalistów zawodowo zajmujących się opieką nad ciężarną, rodzącą i położnicą oraz wyróżniony nagrodą specjalną Opolski Hipokrates 2015. Temat *Porodu widzianego oczami rodzących - Ocena opieki okołoporodowej sprawowanej przez opolskie szpitale* stał się także podstawą badań prowadzonych w ramach Grantu Marszałkowskiego, Samorządu Województwa Opolskiego realizowanego w latach 2012-2014 na terenie pięciu szpitali województwa opolskiego. W jego efekcie powstały raporty cząstkowe na potrzeby poszczególnych szpitali, oraz raport zbiorczy (na potrzeby Samorządu Województwa Opolskiego). Wyniki badań przedstawiono podczas specjalnych spotkań.

Temat porodu i opieki okołoporodowej p. doktor uczyniła też tematem 6, krajowych i zagranicznych wystąpień konferencyjnych, pokazując komplementarność jej działań naukowych, popularyzujących naukę czy też udostępniających ich wyniki.

Swoimi zainteresowaniami naukowymi p. doktor objęła także zagadnienie związane z porodami domowymi, odbywającymi się w asyście zawodowo przygotowanych do tego zadania położnych. Mimo, że są one całkowicie bezpieczne dla matki i rodzącego się dziecka. wciąż traktowane są one jako brak odpowiedzialności czy też wręcz fanaberia. Porody domowe, odbywające się w najbardziej adekwatnym i przyjaznym środowisku jakim jest rodzina, mogą stanowić najbardziej optymalne rozwiązanie. W tym nurcie badań powstały 2

interesujące publikacje naukowe: *Poród rodzinny w warunkach domowych*, [w:] M.Z. Stepulak, A. Irzmańska-Hudziak, J. Płońska (red.), *Dlaczego rodzić w domu? Poród domowy w perspektywie interdyscyplinarnej*, Katolicki Uniwersytet Lubelski, Lublin 2011, s. 129-136; *Family childbirth at home - theory and practice*, „The International Journal of Prenatal and Perinatal Psychology and Medicine”, Vol. 25, Issue 3–4/2013, s. 323–329.

W zakresie badawczym: narodziny dziecka, p. doktor analizie poddała dwie dotychczas rozdzielnie traktowane perspektywy – medyczną i psychologiczną, eksponując ich znaczenie dla dalszego fizycznego oraz psychospołecznego zdrowia człowieka. W publikacjach tych opisała doświadczenie samego aktu narodzin przez rodzące się dziecko oraz wskazała na ich znaczenie dla postnatalnego jego funkcjonowania. Łącząc przy tym element biomedyczny z psychospołecznym, starała się tworzyć bazę dla podejmowania dalszych działań pedagogicznych, wpisując się tym samym w cel jaki stawiają sobie Nauki o rodzinie, czyli holistyczne i interdyscyplinarne podejście do zagadnień związanych z małżeństwem, rodziną, a zatem również z prokreacją i rodzicielstwem. Ocenie w tym obszarze poddała następujące publikacje naukowe: *Optymalne warunki narodzin*, [w:] E. Lichtenberg-Kokoszka, E. Janiuk, J. Dzierżanowski (red.), *Dziecko - aktywny uczestnik porodu. Zagadnienie interdyscyplinarne*, Impuls, Kraków 2010, s. 19-34; *Rodzaj porodu a psychospołeczne funkcjonowanie człowieka*, Uniwersytet Opolski, Opole 2020, ss. 180; *Wybrane elementy okresu okołoporodowego a psychospołeczne funkcjonowanie człowieka*, Uniwersytet Opolski, Opole 2022, ss. 232; E. Lichtenberg-Kokoszka, E. Janiuk, J. Dzierżanowski (red.), *Dziecko - aktywny uczestnik porodu. Zagadnienie interdyscyplinarne*, Impuls, Kraków 2010, ss. 180.

Zagadnienia odnoszące się do narodzin poruszyła również podczas 4 wystąpień konferencyjnych.

Podobnie jak w przypadku innych obszarów jej eksploracji naukowych, również w temacie narodzin przeprowadziła ona w latach 2018-2020 na Uniwersytecie Opolskim, wraz z członkami Interdyscyplinarnego Koła Naukowego Pedagogiki, Psychologii i Medycyny Prenatalnej i Perinatalnej, badania pt. *Poród i narodziny – wydarzenia życiowo doniosłe*

Zwrócić należy uwagę na to, że w swojej działalności naukowej oraz dydaktycznej p. doktor starała się rozdzielić określeń „poród” (z perspektywy kobiety) i „narodziny” (z perspektywy rodzącego się dziecka), wskazując na uzasadnienie medyczne i psychologiczne.

4. Ocena działalności dydaktycznej i organizacyjnej

Dorobek dydaktyczny Pani doktor Emilii Lichtenberg-Kokoszki uznać należy za znaczny, związany przede wszystkim z 25 letnią pracą na Uniwersytecie Opolskim: w Instytucie Nauk Pedagogicznych, w różnych zakładach,

pracowniach i katedrach, na Wydziale Teologicznym, Instytucie Nauk o Rodzinie oraz Wydziale Nauk o Zdrowiu. Warto też zwrócić uwagę na prowadzenie wykładów zleconych w kilku innych uczelniach, a także w różnych instytucjach edukacyjnych, o charakterze bardziej praktycznym. Bogata i różnorodna działalność dydaktyczna pani doktor wydaje się stanowić holistyczną całość z jej badaniami naukowymi, potwierdzając jej kompetencje i w tym obszarze. W ramach długoletniej pracy (od 1 X 1999) w Zakładzie Pedagogiki Ogólnej Instytutu Nauk Pedagogicznych Uniwersytetu Opolskiego w Opolu prowadziła wykłady i ćwiczenia w niezwykle wprost obszernym zakresie kilkudziesięciu przedmiotów.

Doktor Lichtenberg wykazuje się również znaczną aktywnością w obszarze promowania prac dyplomowych, skoro od roku akademickiego była promotorem 63 prac dyplomowych, promotorem 2 prac magisterskich, a wreszcie recenzentem 142 prac (w tym 111 licencjackich i 31 magisterskich) i członkiem 10 komisji licencjackich oraz 10 komisji magisterskich.

Wysoko także należy ocenić aktywność pani doktor w obszarze dydaktyki prowadzonej poza Polską. W trakcie pięciokrotnego pobytu za granicą w ramach programu CEEPUS i Erasmus+ przeprowadziła ona bowiem 57 godzin dydaktycznych w języku angielskim, czeskim i słowackim, poruszając ważne bloki tematyczne: *Rozwój poczętego dziecka i najwcześniejsze rodzicielstwo: Development of the unborn child, The development of the senses, Prenatal Memory, Disorder – Symptoms, Treatment; Specific orphaned children in context of prenatal memory and epigenetic; Fetal Alcohol Syndrome; Prenatalni pamät', Prenatalny život cloveka, Vyvoj plodu v tele matky, Neobvyklý svet počatého dieťaťa, Fungování osiřelých dětí v kontextu prenatalní paměti; Poród i narodziny: Individuální péče o těhotnou ženu, ženu v porodu a šestineděli - Program Individualizace Perinatelnej Péči , Program pro individualizaci perinatální péče, Vliv porodu na poporodní fungování člověka*

W ramach propagowania wiedzy z zakresu odpowiedzialnej prokreacji, rozwoju poczętego dziecka oraz najwcześniejszego rodzicielstwa prowadziła ona także wykłady dydaktyczne na zaproszenie uczelni wyższych, takich jak Collegium Medium Uniwersytetu Jagiellońskiego i Wydział Teologiczny Uniwersytetu Szczecińskiego oraz 2 wykłady szkoleniowe z tej tematyki na „Platformie” Zoom.

Pani doktor pełniła szereg funkcji organizacyjnych w swojej uczelni: Wicedyrektora Instytutu Nauk Pedagogicznych; członka Wydziałowej komisji ds. Oceny Jakości Kształcenia (2018-2020 rok); Koordynatora ECTS (USOS); oraz brała udział w kilku gremiach związanych z programami studiów.

Wyróżnić należy w tym obszarze stworzenie przez p. doktor jedyne w Polsce Interdyscyplinarne Koła Naukowe Pedagogiki, Psychologii i Medycyny Prenatalnej i Perinatalnej, którego członkowie rekrutują się z różnych kierunków a nawet innych uczelni wyższych miasta Opola. Pod opieką pani doktor członkowie Koła publikując w czasopiśmie naukowych, biorą udział w

badaniach naukowych, aktywnie uczestniczą w realizacji grantu finansowanego przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego.

Habilitationka wykazuje się również znaczną aktywnością w obszarze popularyzacji nauki w swoim nurcie badań. Pani doktor jest autorką 6 i współautorką 10 artykułów popularno-naukowych, współredaktorką książki popularnonaukowej, a także autorką 13 wybranych do oceny dorobku naukowego filmów edukacyjno-dydaktycznych. Jest częstym prelegentem (17 wybranych do oceny) wykładów szkoleniowych dla sektora społeczno-gospodarczego; 15 wykładów otwartych dla dorosłych (w tym 2. zagranicznych); 18 wykładów dla dzieci i młodzieży (w tym 8. wybranych do oceny dorobku).

W ramach współpracy z sektorem społeczno-gospodarczym prowadziła liczne szkolenia (w liczbie 8) na zaproszenie organizatorów, które uzupełniały wiedzę konkretnych grup zawodowych: pedagogów, psychologów, terapeutów, pracowników służby więziennej.

Od 2015 r. w ramach współpracy z NZOZ *Zdrowa Rodzina* w Opolu, prowadzi cykliczne wykłady dla kobiet w ciąży: *Wspieranie rozwoju poczętego dziecka, Poród i narodziny – wydarzenia życiowo doniosłe, Cięcie cesarskie z perspektywy dziecka*. Ich uczestnikami było w tym czasie ponad 1000 kobiet.

Prowadziła także na zaproszenie wykłady otwarte dla szerokiej publiczności, np. *Klubie Szczęśliwa Rodzina*, czy też przybliżające najwcześniejszy okres życia człowieka oraz Płodowego Zespołu Alkoholowego.

P. Doktor jest członkiem Zarządu *Polskiego Stowarzyszenia Familiologicznego*, jedynego stowarzyszenia w Polsce obejmującego swym zakresem zagadnienia związane z szeroko rozumianą promocją rodziny, m. in. w środowisku naukowym; pełni funkcje sekretarza redakcji w czasopiśmie naukowym „Teologia i Moralność”, w którym to okresie wydano kolejne 3 numery wspomnianego czasopisma.

Habilitationka stara się aktywnie współpracować ze środowiskiem medycznym. Zapraszana była do wygłoszenia wykładu ekspertskiego w ramach Święta Symboliki Zawodu Pielęgniarki i Położnej połączonego z czepkowaniem studentów, Państwowa Medyczna Wyższa Szkoła Zawodowa w Opolu. Opole, 10 V 2019 roku. Zaproszona została do członkostwa w jury V i VI Finału Olimpiady Pielęgniarskiej organizowanej przez Państwową Medyczną Wyższą Szkołę Zawodową w Opolu (2014 i 2015 r.). Otrzymała Zaproszenie przez Ośrodek Rozwoju Edukacji do opracowania recenzji „Programu warsztatów profilaktycznych z zakresu zdrowia prokreacyjnego dla uczniów szkół ponadpodstawowych wraz ze scenariuszami zajęć i prezentacjami multimedialnymi” - działania edukacyjne dla młodzieży szkół ponadpodstawowych.

Dostrzec można aktywną współpracę w różnych programach z Samorządem Województwa Opolskiego oraz Urzędem Marszałkowskim Województwa Opolskiego; przygotowała raporty częściowe na potrzeby trzech

szpitali oraz raport zbiorczy na potrzeby Samorządu Województwa Opolskiego przedstawiające jakość opieki okołoporodowej w opiniach rodzających; brała czynny udział w projekcie „Dobre praktyki położnicze. Bezpieczna ciąża i bezpieczny poród” organizowanym przez Urząd Wojewódzki w Opolu; wyniki swoich badań przedstawiła w ramach debaty „Polaków zdrowia portret własny 2015”, zorganizowanej między innymi przez Ministerstwo Zdrowia; brała czynny udział w spotkaniach roboczych w ramach „Planowanego przedsięwzięcia województwa opolskiego w okresie 2014-2020” – „Zdrowe Opolskie – inwestycja w poprawę jakości życia mieszkańców Opolszczyzny”; brała czynny udział w spotkaniach roboczych w ramach *Programu poprawy opieki nad matką i dzieckiem, w ramach programu SSD w województwie opolskim do 2020 roku „Opolskie dla rodziny”*.

Podkreślić należy stałą współpracę p. doktor z lokalnymi mediami, jako prelegent, konsultant, uczestnik wywiadów, gość specjalny, w tym z: TVP3 Opole i TVP3 Poznań; Radio Plus, a następnie Radio Doxa; Radio Opole; Nowa Trybuna Opolska; Gość Niedzielny – Opolski. Jest osobą rozpoznawalną jako ekspert w tematach związanych z rodziną, prokreacją, rozwojem poczętego dziecka, a w konsekwencji zapraszana do współpracy przez różne gremia (szkoły, fundacje, stowarzyszenia, urzędy). Za działania na rzecz popularyzowania w Polsce wiedzy na temat prenatalnego okresu życia człowieka i najwcześniejszego rodzicielstwa otrzymała pisemne podziękowanie wystosowane przez dożywotniego Prezesa *International Society of Prenatal and Perinatal Psychology and Medicine (ISPPM)* i twórcę określenia „dziecko prenatalne”, Pana Profesora Petera Fedora-Freyberg’a (2014).

5. Podsumowanie oceny i wnioski końcowe

P. dr Lichtenberg – Kokoszka spełnia zasadnicze przesłanki nadania stopnia doktora habilitowanego, zawarte w art. 219 ust. 1 pkt 1-3 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. Osiągnięcia naukowe Habilitantki przedstawione do oceny, zwłaszcza dwie monografie naukowe, stanowią znaczący wkład w rozwój dyscypliny Nauki o Rodzinie. Zrealizowała oryginalne projekty naukowe, wykazując się istotną aktywnością naukową realizowaną w więcej niż w jednej uczelni oraz instytucji naukowej, również zagranicznej. Godna uwagi jest też działalność dydaktyczna, organizacyjna i współpraca Habilitantki z szeroko rozumianym otoczeniem społecznym. Uwagę zwraca rzadkie połączenie kompetencji: magistra oraz doktora pedagogiki w zakresie pedagogiki opiekuńczej z wykształceniem dyplomowanej położnej. Potwierdzają to zarówno jej praca magisterska - *Rola ojcowstwa mężczyzny w prenatalnym i perinatalnym okresie życia dziecka*, jak i doktorska - *Edukacja zdrowotna rodziców w prenatalnym okresie życia dziecka*. Również wszystkie

prace naukowe Habilitantki przedstawione do oceny w związku procedurą habilitacyjną, wpisują się w ten sam nurt badań Nauk o Rodzinie. Wykształcenie (pedagogiczne, psychologiczne, położnicze) oraz zainteresowania naukowo-badawcze doktor pozwalają wpisać je w nurt interdyscyplinarnych i holistycznych zainteresowań Nauk o rodzinie. Widać tu konsekwentne łączenie trzech dyscyplin naukowych: pedagogiki, psychologii i medycyny wokół prenatalnego i perinatalnego okresu życia człowieka oraz najwcześniejszego (prenatalnego) rodzicielstwa. W związku z tym uznać można Panią Doktor Emilię Lichtenberg – Kokoszkę za dojrzałą badaczkę w dyscyplinie nauki o rodzinie i dziedzinie nauk o rodzinie.

Recenzję przygotowała

Dr hab. Urszula Gruca-Miasik, prof., UR